

ЛОКАЛЬНІ ПОРЯДКИ СОЛІДАРНОСТІ ЯК СИНДРОМ СОЦІАЛЬНОЇ АНОМІЇ

Кочубейник О.М. Локальні порядки солідарності як синдром соціальної аномії

Статтю присвячено вивченню проблем, що вникли в соціально-психологічному вимірі сучасного українського суспільства. Показано, що нині швидкими темпами відбувається перехід від суспільства як солідарної спільноти, в якій домінують доцентрові процеси, до суспільства, що внаслідок переважання відцентрових процесів розпадається на окремі спільноти. Автор зазначає, що український кейс аномії має низку причин, а саме : 1) перехід від тоталітаризму до демократії, який «вибухнув» численними політичними та економічними кризами, 2) перехід від індустріального до постіндустріального суспільства, який змінив формат функціонування промисловості та надав першість інформаційним та сервісним сферам, 3) перехід від уніфікацій модерну до постмодерну з його диверсифікаціями та релятивізмами. Соціальна аномія розглядається як дисфункціональний стан суспільства, що виникає внаслідок порушення процесів соціального обміну. Провідним симптомом аномії названо руйнування солідарності як головної суспільної цінності внаслідок ерозії системи морально-етичних атестацій та формування локальних порядків солідарності. Вперше подано визначення локального порядку солідарності як системи особливих взаємозалежностей і взаємозв'язків між членами певної соціальної цілісності (спільноти), ґрунтованої на застосуванні нелегітимних хабітуалізованих практик. Висвітлено основні соціально-психологічні характеристики таких локальних порядків солідарності, як ерзац-еліти, клани та інфантильний соціум.

Показано, що виникнення локальних порядків солідарності має соціальні наслідки, а саме: уповільнюють (або гальмують) формування соціальної солідарності, унеможливають реалізацію конвенційної соціальної дії в масштабах суспільства; призводять до «згортання» соціальної свободи.

Автор робить висновок, що порушення процесів соціального обміну, тінізація відносин та фрагментованість аксіологічних атестацій призводять до того, що єдиний порядок солідарності зникає, а консолідація суспільства, взаємна довіра, відкритий діалог унеможливаються, що, своєю чергою, провокує пролонгацію соціальної напруженості.

Ключові слова: порядок солідарності, тінізація відносин, ідентичність, соціальний обмін, морально-етичні регулятори.

Кочубейник О.Н. Локальные порядки солидарности как синдром социальной аномии

Статья посвящена изучению проблем, возникших в социально-психологическом измерении современного украинского общества. Показано, что в настоящее время быстрыми темпами происходит переход от общества как солидарного сообщества, в котором доминируют центростремительные процессы, к обществу, которое вследствие преобладания центробежных процессов распадается на отдельные общности. Автор отмечает, что украинский кейс аномии имеет ряд причин, а именно: 1) переход от тоталитаризма к демократии, «взорвавшегося» многочисленными политическими и экономическими кризисами, 2) переход от индустриального к постиндустриальному обществу, что изменило формат функционирования промышленности и предоставило первенство информационным и сервисным сферам, 3) переход от унификаций модерна до постмодерна с его диверсификациями и релятивизм. Социальная аномия

рассматривается как дисфункциональное состояние общества, возникающее вследствие нарушения процессов социального обмена. Ведущим симптомом аномии названо разрушение солидарности как главной общественной ценности, которое происходит в результате эрозии системы морально-этических аттестаций и формирования локальных порядков солидарности. Впервые дано определение локального порядка солидарности как системы особых взаимозависимостей и взаимосвязей между членами определенной социальной целостности (общности), основанной на применении нелегитимных хабиитуализированных практик. Описаны основные социально-психологические характеристики таких локальных порядков солидарности, как эрзац-элиты, кланы и инфантильный социум.

Показано, что возникновение локальных порядков солидарности имеет социальные последствия, а именно: замедляет (или тормозит) формирование социальной солидарности, делает невозможным реализацию конвенционального социального действия в масштабах общества, приводит к «свертыванию» социальной свободы для членов общества.

Автор делает вывод, что нарушение процессов социального обмена, теневилизация отношений и фрагментированность аксиологических аттестаций приводят к тому, что единый порядок солидарности исчезает, а консолидация общества, взаимное доверие и открытый диалог становятся невозможными, что, в свою очередь, провоцирует пролонгацию социальной напряженности.

Ключевые слова: порядок солидарности, теневилизация отношений, идентичность, социальный обмен, морально-этические регуляторы.

Kochubeynyk O.N. Local orders of solidarity as a syndrome of social anomie

The article is devoted to the study of problems that have appeared into the socio-psychological dimension of modern Ukrainian society. It is shown that at the present time there is a rapid transition from society as a solidarity community, in which centripetal processes dominate, to society, which, due to the predominance of centrifugal processes, breaks up into separate communities. The author notes that the Ukrainian case of anomie has a number of reasons, namely: 1) the transition from totalitarianism to democracy, “exploded” with numerous political and economic crises, 2) the transition from industrial to post-industrial society, which changed the format of the industry functioning, 3) transition from unification of modern to postmodern with diversification and relativism. Social anomia is considered as a dysfunctional state of society, resulting from the disturbance of social exchange processes. The leading symptom of anomia is the destruction of solidarity as the main social value, which occurs as a result of the erosion of the system of moral and ethical evaluations and the formation of local orders of solidarity. For the first time, a definition of local order of solidarity is given as a system of special interdependencies and interrelations between members of a certain social integrity (community), based on the use of illegitimate habitualized practices. The socio-psychological characteristics of local orders of solidarity (ersatz elite, clans and infantile society namely) are described. It is shown that the emergence of local orders of solidarity has strong social consequences: slows down (or inhibits) the formation of social solidarity, makes it impossible to implement conventional social action in society, leads to the "curtailment" of social freedom for members of society. The author concludes that the disturbance of social exchange processes, the shadowing of social relations and the fragmentation of axiological attestations lead to the fact that a integrated order of solidarity disappears, and the consolidation

of society, mutual trust and open dialogue become impossible. These reasons provoke increasing of social tension.

Keywords: order of solidarity, shadowing of social relations, identity, social exchange, moral and ethical regulators.

Постановка наукової проблеми та її значення.

Політичні й соціальні реформи – як свідчить досвід країн, що пройшли через період кардинальних перетворень суспільного ладу – завжди супроводжуються зміною морально-етичних та ціннісних орієнтацій. Україна також опинилася у ситуації, коли співіснування минулої та нової нормативно-ціннісної систем призвело до конфліктів, моральних колізій, дезорганізації способу життя окремих осіб і суспільства загалом. А економічні реформи, що відбуваються паралельно, спричинили істотну трансформацію ринка праці та структури зайнятості населення, викликали зростання безробіття, а тим самим – і різке зниження рівня життя. Деформація соціальної інфраструктури, ослаблення ролі соціальних інститутів, розкоординованість нормативних регуляторів різного рівня активували процеси фрагментації суспільства та виникнення нових соціальних утворень, що віддзеркалюють різні форми пристосування до змін. Іншими словами, відбувається перехід від суспільства як солідарної спільноти, в якій домінують доцентрові процеси, до суспільства, що внаслідок переважання відцентрових процесів розпадається на окремі спільноти, що конструюють власні уявлення про об'єднувальні регулятиви. Таким чином відбувається перехід від єдиного порядку до локальних порядків соціальності.

(Порядок соціальності ми визначаємо як сукупність постійних та тимчасових правил соціального обміну, що відтворюють та закріплюють мережу соціальних відносин, яка фіксується в соціальних інститутах та реалізується через практики соціальних агентів.)

Мета статті полягає у висвітленні соціально-психологічних особливостей організації локальних порядків солідарності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Вихідним положенням, з якого ми пропонуємо розпочати виявлення локальних порядків солідарності є твердження про багаторівневність причин, якими ці порядки конструюються. На наш погляд, можна вести розмову про те, що це, по-перше, перехід від тоталітаризму до демократії, який «вибухнув» численними політичними та економічними кризами, по-друге, перехід від індустріального до постіндустріального суспільства, який змінив формат функціонування промисловості та надав першість інформаційним та сервісним сферам, по-третє, – перехід від уніфікацій модерну до постмодерну з його диверсифікаціями та релятивізмами. Сукупні зміни призвели до такого стану суспільства, який у соціальних дисциплінах позначається поняттям «аномія».

Поняття «аномія» було введено в науковий обіг французьким соціологом Е. Дюркгеймом, який, пояснюючи причину девіантної поведінки, брав за основу ідею соціальної дезорганізації. Надалі протягом ХХ століття проблему аномії досліджували Р. Мертон, Л. Сроул, Д. Рісман, Т. Парсонс, а на початку ХХІ століття, коли відновилася увага до цієї площини, з'явилися роботи С.Г. Кара-Мурзи, С.А. Кравченка, Є.І. Головахи, W. TenHouten, R. Zhao, L. Cao. та ін.

Попри множину теорій, поняття аномії спільним знаменником має таку характеристику суспільства, коли в ньому відбувається дезінтеграція й розпад системи норм, які гарантують суспільний порядок. Поведінка особи – з позиції дюркгеймівського розуміння аномії – включає два аспекти: один стосується забезпеченості дії певними цілями, інший – того, наскільки ці цілі можуть бути реалізовані. Звідси беруть початок дві різні лінії теоретичного застосування поняття аномії в сучасній соціології та

соціальної психології. Якщо, пояснюючи аномію, наголошують на першому аспекті (тобто на «безнормності»), то надалі у фокусі уваги опиняються поняття «відчуження», «соціальна інтеграція/дезінтеграція», «слабка соціалізація» тощо [1; 2; 4]. Якщо ставлять теоретичний наголос на реалізованості цілей, то у поле зору потрапляє конфлікт норм та цінностей у культурі [3; 5 – 9].

Другу лінію аналізу першим у часі почав розробляти Р. Мертон. На його погляд, аномія є результатом неузгодженості (або навіть конфлікту) між культурно схвалюваними, пропагованими загальними цілями (наприклад, фінансово-матеріальним успіхом) і законними інституціональними засобами їхнього досягнення. Йдеться про те, що держава не встигає за динамічними соціальними змінами, тобто функціональні недоліки офіційної структури породжують альтернативну – неофіційну – структуру для задоволення нагальних потреб ефективнішим шляхом. Функціонування такої неофіційної системи послабляє регламентацію поведінки людей, оскільки при цьому дискредитується встановлена в суспільстві нормативність.

На думку Р. Мертона, аномія виникає тоді, коли люди не можуть досягти заданих (іноді – нав'язаних) суспільством цілей «нормальними», тобто законними – цим самим суспільством встановленими – засобами. Іншими словами, аномію викликає розрив між культурними цілями суспільства й соціально схвалюваними засобами їхнього досягнення. Це спонукає осіб шукати інші, незаконні способи задоволення своїх потреб: навіть якщо у суспільстві існує чітке уявлення про цілі, то у ньому відсутнє загальне визнання правових і моральних способів дій, які уможливають досягнення цих загальних цілей.

В остаточному підсумку єдність нормативної системи (системи регулювання суспільних відносин) зникає. Люди відчувають себе соціально дезорієнтованими, переживають почуття тривоги, ізоляваності від суспільства. Це зрештою

призводить до зростання форм девіантної поведінки, маргінальності, злочинності й інших асоціальних явищ.

Ми пропонуємо розглядати соціальну аномію як дисфункціональний стан суспільства, провідним симптомом якого є руйнування солідарності як головної суспільної цінності внаслідок ерозії системи морально-етичних атестацій, деформування процесів соціального обміну та формування локальних порядків солідарності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ми продовжуємо вивчення процесів аномії під тим кутом зору, за яким аномія є ефектом особливого структурного розладу соціуму, а саме: між цілями, намірами, інтересами особи (або групи), що постулюються культурою як бажані, та між суспільно прийнятними способами досягнення цих – соціально схвалюваних – цілей. Виникнення аномії може трактуватися як програш панівним дискурсом, який встановлює загальний порядок соціальності, боротьби за скоординованість між репертуарами цілей та способів, внаслідок чого виникають, як зазначалося, автономні порядки соціальності. Відповідно, можемо говорити, що у стані аномії зникає загальний порядок соціальної солідарності й виникають її локальні порядки, що, власне, сприймається як фрагметованість суспільства, тобто відсутність між соціальними спільностями зв'язків, які не передбачають особистий, приватний характер відносин. (Соціальна солідарність розуміється нами як ідеологічна та інституційна організація соціуму, що конструює такий стан суспільної свідомості, для якого довіра, справедливість і відповідальність постають модальними характеристиками).

На наш погляд, у стані аномії конструюються три локальні порядки солідарності: ерзац-еліти, клани та інфантильний соціум. Їхні соціально психологічні особливості будуть висвітлені нижче, а зараз звернімося до механізмів їхнього виникнення. На наш погляд, це – деформація процесів соціального обміну, яка відбувається

за рахунок рекомбінацій у системі застосовуваних засобів досягнення мети.

Чільне місце у процесах формування будь-якого порядку соціальності (солідарності у тому числі) посідає соціальний обмін, ефектом якого є те, що залучені в процес обміну (як інтеракцію) агенти формують тим самим дві мережі стосунків: і офіційні, і такі, що офіційно не інституціолізовані, проте наявні в структурах повсякденності. У рамках обміну, відповідно, структуруються соціальні диспозиції «свій – чужий», які, своєю чергою, каналізують відтворення обмінних процесів, конструюючи релевантні соціальні практики та поле їхніх інтенцій.

Отже, аномія виникає у тому разі, коли основним синдромом в процесах соціального обміну постає тінізація відносин, яка й формує зміст локальних порядків солідарності. Тіньові відносини – це відносини такого роду, в котрих учасники не прагнуть оприявнювати інформацію про свої взаємодії або способи дій. Аксиологічні атестації – те, що таке добре і погано, що бажано і небажано, морально і аморально, справедливо і несправедливо – виявляються гранично фрагментованими і зрештою окремі їхні констеляції долучаються до процесу конструювання згаданих локальних порядків як подвійність моралі: «норми для своїх» та «норми для чужих».

Соціально-психологічним результатом стабілізації каналів соціального обміну (власне формування тіньових практик) у виділених спільностях є так званий «локальний порядок солідарності», тобто система особливих взаємозалежностей і взаємозв'язків між членами певної соціальної цілісності (спільності), ґрунтована на застосуванні нелегітимних хабітуалізованих практик.

Існує точка зору, згідно з якою тіньові відносини, тінізація суспільства загалом в перехідний період пов'язані перш за все з процесами самоорганізації його в період кризи державної влади або її ослаблення. У цьому плані

процес формування неофіційних практик і структур є відповіддю суспільства на ті проблеми, що виникають в соціальній взаємодії і які не отримали адекватного вирішення через офіційну систему. Однак цей процес набуває негативних характеристик в тих випадках, коли неофіційні практики трансформуються в неправові, тобто протистоять офіційній правовій системі. У таких випадках наявна офіційна інституційна система втрачає свою виправданість і легітимність, авторитетність і дієвість, її заміняють стихійні процеси та неформальні процедури й інструменти вирішення конфліктів.

Такими чином, порушення процесів соціального обміну, тінізація відносин та фрагментованість аксіологічних атестацій призводять до того, що єдиний порядок солідарності зникає, а консолідація суспільства, взаємна довіра, відкритий діалог унеможливлюються, що, своєю чергою, провокує пролонгацію соціальної напруженості.

Першою формою локального порядку солідарності пропонуємо вважати ерзац-еліту, тобто групу осіб, що займають високі посади в різних сферах управління, мають подібні інтереси та доступ до важелів реальної влади, культивують профанацію базових морально-етичних цінностей та хабітуалізацію тіньових відносин та практик. Зазначимо, що внаслідок високих соціальних статусів своїх агентів ерзац-еліта має високий символічний капітал, а тому спроможна чинити потужний вплив на масовий дискурс. Використання тіньових практик, які ніколи не оприявнюються, створює їй конкурентну перевагу у просуванні шаблями соціальних сходів, позаяк ці практики є «неенергоємними», а також призводить до акумулювання нею фінансового капіталу, що, своєю чергою, підвищує привабливість демонстрованих зразків соціальної поведінки.

Важливо, що ерзац-еліта реалізує таку властивість, як внутрішньогрупова солідарність у формі «кругової

поруки», що проявляється не помітною для зовнішнього спостерігача енергійною діяльністю, мета якої – не дозволити дефіцитним ресурсам (у тому числі й символічним) покинути рамки вузького кола «обраних».

Другою формою локального порядку солідарності можна вважати «клани», які, формуючись у нинішніх умовах на інших, аніж кровно-родинні, підставах, тим не менше функціонують як стійкі канали соціального обміну між окремими особами, що дозволяє їм отримувати певні переваги. (Принагідно зазначимо, що йдеться не лише про «олігархічні клани» як доволі відомий феномен у соціології, але й про те, що за принципом клановості починає функціонувати значна частина суспільства).

Клан можна визначити як досить замкнуту групу людей, об'єднану за будь-якою ознакою і яка відповідно до цієї ознаки об'єднаними зусиллями досягає цілей, що є спільними для усіх членів клану. Завдання кланів – мати «своїх» представників на усіх ключових позиціях системи, в межах якої функціонує клан, що сприятиме просуванню соціальними шаблями інших членів свого клану й посилюватиме позиції самого клану. Такі неформальні спільності – якщо вони досягають значних розмірів та отримують контроль за владними позиціями – стають фактично новою формою управління, частково або повністю заміщаючи інститути публічної влади. Соціальна мобільність поза рамками кланових відносин стає просто неможливою. І тут виразно проступає подвійність моралі: у межах клану застосовуються одні регулятиви, зовні клану – інші.

Відносини між особами, що належать до різних кланів, є ситуативними, нестійкими. Клани відокремлюються одного від одного та дистанціюються від основної маси населення, водночас вибудовуючи складно переборювані соціальні перепони для отримання членства в них, зберігаючи непроникність своїх кордонів. Отже, доступ у клан як соціальну групу суттєво обмежується,

вона, фактично, герметизується, а локальний порядок соціальності підживлює її відтворення і збереження.

Принциповою відмінністю між ерзац-елітою та кланом є те, що перша з них є умовною групою із негативною ідентичністю, тоді як друга є реальною контактною групою, а належність до неї є бажаною (іноді може навмисно афішуватися).

Поширення тінізації соціальних відносин на усі сфери життя посилює інертність решти населення, яке «в боротьбі за виживання» практично перестає цікавитися подіями навколишнього середовища. Це цілком зрозуміло: домінування тіньових стосунків та використання тіньових практик кланами та ерзац-елітами формує у населення стійке відчуття того, що воно не спроможне здійснювати істотні впливи на політичне та економічне життя країни, в нього нівелюється відчуття причетності до подій. В остаточному підсумку відбувається деполітизація мас, які, відчуваючи очевидну недовіру до діяльності ерзац-еліт та кланів, намагаються не підтримувати їхні ініціативи. Можна говорити, що ще однією формою локального порядку солідарності – як соціально-психологічного наслідку гострої фази аномії – є виробництво інфантильного соціуму.

Додамо також, що до формування цього локального порядку, на наш погляд, причетні і процеси трудової та освітньої міграції, які «вимивають» із країни ту частку населення, яка в силу своїх особистісних властивостей здатна ризикувати, даватися до екстремальних засобів розв'язання проблеми, але, тим не менш, є енергійною, активною, продуктивною. Приміром, в окремих випадках зазначається, що сьогодні за кордоном працюють до 5 млн. українців. Мало того, зростає рівень освітньої міграції: молодь у різний спосіб виїжджає за кордон, щоб отримати не лише вищу оплату праці, але й вищу освіту, можливість краще комунікувати з подібними собі завдяки вивченню іншої мови. «... вже на останніх курсах 97 відсотків

студентів, які вивчають ІТ-технології, архітектуру тощо, заявляють, що хочуть їхати за кордон, щоб облаштувати своє життя там...», а значний відсоток таких студентів навіть не планує повертатися в Україну [10].

Можна стверджувати, що інфантильний соціум – це такий локальний порядок солідарності, що виникає внаслідок тривалого морального виснаження окремих членів суспільства, які тінізацією соціальних відносин відсторонені від права встановлювати та регулювати порядок соціальності. Це відсторонення депроблематизує для них повсякденність як необхідність постійних моральних виборів. Однак «інфантильний соціум» об'єднується (і конструюється як єдиний соціальний агент) внаслідок «кишенькової солідарності», тобто таких спроб встановлення порядку соціальності, як висловлювання незадоволення діями владних груп в обмеженому колі друзів та рідних.

Важливо, що ці локальні порядки солідарності є комплементарними один щодо одного: в певних процесах соціального обміну один із них постає «донором» тінізації, інші – її узалежненим реципієнтом. В інших процесах обмінів відбувається зміна донорів/реципієнтів, тому ланцюжок тінювих відносин і практик неминуче подовжується, масштаби тінювої активності розширюються, зрештою – зростає ступінь соціальної аномії у суспільстві.

З тим щоб рельєфніше окреслити соціально-психологічні особливості спільностей, що конструюються локальними порядками солідарності, порівняємо їх із малою групою.

Перша відмінність, яка увиразнюється у такому порівнянні, – це рівень міжособової прив'язаності. Так, у процесі становлення малої групи прийняття її членами загальних норм і спільних цілей, котре забезпечує формування групової згуртованості, супроводжується виникненням особливих зв'язків, які перетворюють

формальне об'єднання в дійсну групу, тобто таку, члени якої пов'язані один із одним стійкими емоційними стосунками. На відміну від малої групи в межах тих соціальних спільностей, про які йде мова, емоційні прив'язаності не формуються, а стосовно мети було би доречніше говорити не про спільність, а про подібність: подібність дозволяє дотримуватися поділених регуляторів (норм і цінностей) без утворення емоційних прив'язаностей.

Друга відмінність стосується форми, в якій реалізується соціальний обмін. Так, Л. Фестінгер запропонував аналізувати згуртованість на основі частоти й міцності комунікативних зв'язків, сформованих у групі. Згуртованість представляється в цьому випадку як сукупність всіх сил, що утримують індивіда в групі. Локальні порядки солідарності за цим критерієм відрізняються тим, що зв'язки між їхніми членами можуть бути регулярними (частими), проте міцність ґрунтується не на морально-етичних засадах, а обумовлюється «функціональною відпрацьованістю»: «свої люди» допоможуть швидко вирішити завдання, не ставлячи перепон.

Третя відмінність стосується особливостей перебігу процесів внутрішньогрупової ідентифікації та самоідентифікації. Так, одним із сутісних критеріїв становлення малої групи є можливість внутрішньогрупової ідентифікації, що виникає внаслідок усвідомлення мети, цінностей та мотивів групової діяльності. Однак локальні порядки соціальності за цим критерієм не мають однозначного маркера: якщо для кланів така ідентифікація є можливою, позаяк свідчитиме про владу над ресурсами, то для ерзац-еліт внутрішньогрупова ідентифікація постає як негативна, а самоідентифікація загалом не відбувається. Інфантильний соціум – і це його специфіка – загалом не усвідомлює себе як цілісність, тобто внутрішньогрупова ідентифікація відсутня.

Нарешті, четверта відмінність стосується міри психологічної безпеки, отримуваної від членства. Якщо мала група повинна забезпечувати своїх членів атмосферою психологічної безпеки, то локальні порядки солідарності її не забезпечують, відсутність довіри – будучи ключовою особливістю каналів соціального обміну – просто не дає можливості перевести міжособові стосунки у реєстр безпечних.

Отже, локальні порядки солідарності є процесом формування особливого типу зв'язків, які не спроможні формувати солідарність ані в горизонтальній, ані в вертикальній комунікації.

Висновки. Виникнення локальних порядків солідарності має певні соціальні наслідки.

Насамперед цей процес прямо та неопосередковано пов'язаний із посиленням роздробленості соціумного цілого, уповільненням можливості сформувати соціальну солідарність (атрибутами якої є справедливість, довіра, відповідальність).

По-друге, локальні порядки солідарності унеможливають (або істотною мірою гальмують) здійснення узгодженої, конвенційної соціальної дії в масштабах суспільства.

По-третє, локальні порядки солідарності призводять до «згортання» соціальної свободи, оскільки для особи соціум стає механічною сукупністю, що внаслідок відсутності довіри та справедливості сприймається як вороже середовище, де немає місця спонтанності, відсутнє «право на помилку».

Характеризуючи зміст локальних порядків солідарності можемо зазначити, що особливістю їхньої внутрішньогрупової реальності є відсутність проблеми вибору між дією на користь власних або колективних цілей: особа наділяє перевагами власні інтереси. Фактично, в локальних порядках солідарності «інший» є інструментом, який цікавить лише тією мірою, якою він функціонує у

режимі задоволення потреби, а тому не виникає моральних зобов'язань: кожен із членів спільності усвідомлює свою інструментальність для інших. Таким чином, основною особливістю внутрішньогрупової реальності є інструментальна функціональність (замість емоційної прив'язаності).

Саме тому доволі проблематичною, на жаль, вбачається можливість швидкого подолання наслідків аномії: комплементарність локальних порядків солідарності, поєднувана із інструментальною функціональністю «іншого», навпаки, сприяють експансії нелегітимних практик, що, своєю чергою, залучатиме нових соціальних агентів до конструювання локальних порядків солідарності.

Література

1. Bernburg, J.G. Anomie, Social Change and Crime/ J.G. Bernburg //British Journal of Criminology – 2002. – №42. –P. 729-742 .
2. Hilbert, R.A. Anomie and the Moral Regulation of Reality: The Durkheimian Tradition / R.A. Hilbert //Modern Relief Sociological Theory. – 1986. – Vol. 4, No. 1. – P. 1-19.
3. Irmak F., Çam T. An overview of Durkheim and Merton's social anomie / F.Irmak, T. Çam// International Journal of Human Sciences. – 2014. – V.11 (2). – P.1297-1304.
4. Katsas G.A. Anomie, Social Changes and Dysfunctional Socialization/ G.A. Katsas // Encephalos. – 2012. – № 49. – P. 98-102.
5. TenHouten, W. D. Normlessness, Anomie, and the Emotions / W.D. TenHouten // *Sociological Forum*. – 2016. – Vol. 31, No. 2. – P. 465-468.
6. Zhao, R., & Cao, L. Social change and anomie: A cross-national study / R. Zhao, L. Cao// *Social Forces*. – 2010. – № 88. – P.1209-1229.
7. Головаха Е.И., Панина Н.В. Постсоветская аномия в России и Украине: современное состояние и пути

преодоления/Е.И. Головаха, Н.В. Панина //Общественные науки и современность. – 2008. – № 6. – С. 5-10.

8. Кара-Мурза С.Г. Аномия в России: причины и проявления/С.Г. Кара-Мурза. – М.: Научный эксперт, 2013. – 264 с.

9. Кравченко С.А. «Нормальная аномия»: контуры концепции/С.А. Кравченко // Социологические исследования.– 2014. – № 8 (364). – С. 3–10.

10. Трудова та освітня міграція з України: Як втримати людський потенціал?// Електронний ресурс: https://zik.ua/news/2018/07/24/trudova_ta_osvitnya_migratsii_z_ukrainy_yak_vtrymaty_lyudskyy_potentsial_1372513

References

1. Bernburg, J.G. (2002). Anomie, Social Change and Crime. In: *British Journal of Criminology*, 42, 729-742 (eng)

2. Hilbert, R.A. (1986). Anomie and the Moral Regulation of Reality: The Durkheimian Tradition. In: *Modern Relief Sociological Theory*, 4 (1), 1-19 (eng).

3. Irmak F, Çam T. (2014). An overview of Durkheim and Merton's social anomie. In: *International Journal of Human Sciences*, 11, 2, 1297-1304 (eng).

4. Katsas G. A. (2012). Anomie, Social Changes and Dysfunctional Socialization. In: *Encephalos*, 49, 98-102 (eng).

5. TenHouten, W. D. (2016). Normlessness, Anomie, and the Emotions. In: *Sociological Forum*, 31 (2), 465-468 (eng).

6. Zhao, R., Cao, L. (2010). Social change and anomie: A cross-national study. In: *Social Forces*, 88, 1209-1229 (eng).

7. Holovakha, E.Y., Panyna N.V. (2008). Postsovetskaia anomia v Rossyy y Ukraine: sovremennoe sostoianye y puty preodolenyia [Post-Soviet anomie in Russia and Ukraine: current state and ways to overcome]. In: *Obshchestvennye nauky i sovremennost [Social Sciences and Modernity]*, 6, 5-10 (rus).

8. Kara-Murza, S.H. (2013) *Anomyia v Rossyy: prychny i proiavlennya [Anomie in Russia: causes and manifestations]*. Moscow, Scientific expert Pbl. (rus).

9. Kravchenko, S.A. (2014) «Normalnaia anomyia»: kontury kontseptsiiyi [“Normal Anomie”: Outlines of the Concept]. In: *Sotsyolohycheskie issledovaniya* [*Sociological studies*], 8 (364), 3–10 (rus).
10. Trudova ta osvithnia mihratsii z Ukrainy: Yak vtrymaty liudskyyi potentsial? [*Labor and educational migration from Ukraine: How to maintain human potential?*] In: https://zik.ua/news/2018/07/24/trudova_ta_osvitnya_migratsii_z_ukrainy_yak_vtrymaty_lyudskyy_potentsial_1372513